੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ॥ ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ॥

ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ

Khalsa Samachar

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਸੰਸਥਾਪਕ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ
Founded by
BHAI VIR SINGH IN 1899 A.D.

ਸਪਤਾਹਿਕ/ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਸਥਾਪਤ 1899 ਈ.
www.bvsss.org
ਫ਼ੀ ਪਰਚਾ 5/-

ਅੰਕ ੧ ਜਿਲਦ ੩੧ ੨੬ ਨਵੰਬਰ - ੨ ਦਸੰਬਰ ੨੦੨੦, ੧੨-੧੮ ਮੱਘਰ ੨੦੭੭ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਸੰਮਤ ੫੫੨
ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ ਦੇਸ਼ ੨੫੦/-, ਵਿਦੇਸ਼ ੨੫੦੦/- ਅਤੇ ਲਾਈਫ਼ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਦੇਸ਼ ੨੫੦੦/-, ਵਿਦੇਸ਼ ੨੫੦੦੦/-

Issue 1 Volume 31, 26 November - 2 December 2020
Yearly Subscription India 250/-, Abroad 2500/- and Life Membership India 2500/-, Abroad 25000/-

ਤੁੱਠਾ ਅਜ ਖ਼ੁਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਪਰ, ਸੂਰਤ ਆਦਮ ਡਿੱਠੀ,
ਮੂਰਤ ਦੇਵ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਜੋਂ ਸੁਹਣੀ, ਪਜਾਰੀ ਤੇ ਅਤਿ ਮਿੱਠੀ,
ਜੀ ਆਯਾਂ ਨੂੰ, ਸਦਕੇ ਆਯਾਂ, ਜਾਨ ਨਿਮਾਣੀ ਘੋਲੀ।
ਸਖਣੀ ਜਿੰਦ ਵਾਰਨੇ ਕੀਤੀ, ਰੁਲ ਚੁੱਕੀ ਲੈ ਰੋਲੀ।

ਅੰਦਰ

- ਹਸਤੀ ਪਿਘਲ ਕੇ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਰਬਾਬ ਹੋਈ 3
- ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਰਹਿਬਰ 5
- Guru Nanak : Founder of the Sikh Faith 7
- ਆਗਮਨ ਪੁਰਬ 10
- ਸ਼ਬਦ ਵਿਆਖਿਆ 11
- ਰਿਪੋਰਟ : ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ਤੇ ਹੋਈ ਚਰਚਾ 12

ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੁਰਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ : 30 ਨਵੰਬਰ

ਅੱਜ ਹੀ ਜਾਗ!

❖ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਪਜਾਰੀ ਪਜਾਰੀ, ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ, ਭਿੰਨੀ ਭਿੰਨੀ, ਸੁਹਾਉਣੀ ਰਾਤ ਬੀਤ ਗਈ, ਤਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰੰਗ ਵਟਾ ਲਿਆ, ਚੰਦ ਨੇ ਓਹਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਏਕਾਂਤ ਨੇ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਸਾਂਭ ਲਿਆ, ਚੁਪ ਨੇ ਰਕਾਬਾਂ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰ ਦਿਤਾ, ਸ਼ਾਂਤ ਨੇ ਖੰਭ ਖਲੇਰ ਲਏ, ਤ੍ਰੇਲ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸੋਮੇਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਤੋਗੁਣੀ ਮੀਨਾ ਬਜ਼ਾਰ ਅਣਡਿੱਠਾ ਹੀ ਬੰਦ ਹੋ ਚਲਿਆ। ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਆਦਮੀ ਬੂਹੇ ਮਾਰ ਕੇ, ਚੱਦਰ ਰਜਾਈ ਤਾਣਕੇ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ, ਹੋਸ਼ ਤੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਤਮੋਗੁਣੀ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਲੁਕੋ ਕੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬੇ-ਖਬਰ ਭੁਲੱਕੜ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰਾਤੀਂ ਕੀ ਕੀ ਜ੍ਵਾਹਰਾਤ ਦੇ ਡੱਬੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਰਾਤ ਕੈਸੇ ਕੈਸੇ ਅਮੋਲਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਗਹਮਾ ਗਹਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਰ ਕੈਸੇ ਕੈਸੇ ਬਹੁਮੁਲਜ ਪਦਾਰਥ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਚਾਰ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਦੇ ਸੇ, ਕਈ ਅਲੱਭ ਪਦਾਰਥ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਤੇ ਹੱਥ ਆਉਂਦੇ ਸੇ, ਕਈ ਦੁਰਲੱਭ ਵਸਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰੁਖ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਨਿਰਮੋਲਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕ ਚਿੱਤ ਹੋਇਆਂ ਪੱਲੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਕਈ ਅਣਡਿੱਠੇ ਦਰੱਬਜ ਨਿਕਾਰੀ "ਮੈਂ" ਦੇ ਦਿਤਿਆਂ ਲੱਝ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਕਈ ਵਣਜਾਰੇ ਤੇਰੇ ਗਾਹਕ ਸੇ, ਤੈਂ ਨਿਕਾਰੇ ਦਾ ਲਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦੇ। ਵਾਹ ਮਨੁੱਖ! ਐਸਾ ਅਚਰਜ ਸਮਾਂ ਤਿਲਸਮਾਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਵੇਂ ਤੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਐਵੇਂ ਜਾਂਦਾ ਤਦ ਬੀ ਸੁਖ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਨਿਕੰਮੇ ਸੁਆਸ, ਜੋ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੱਪ ਮਾਰਦਿਆਂ ਵੇਹਲਿਆਂ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ, ਰਾਤ ਦੇ ਮੀਨਾ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਓਹ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦੇ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਸੁਆਸ ਕ੍ਰੋੜ ਕ੍ਰੋੜ ਰਤਨ ਦੇ ਭਾ ਵਿਕਦਾ! ਤੂੰ ਨਾ ਸੌਦਾ ਖਰੀਦਿਆ ਨਾ ਸੌਦਾ ਵੇਚਿਆ। ਹੁਣ ਹੀ ਜਾਗ, ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦਾ ਝਾਕਾ ਹੀ ਲੈ, ਹੇ ਗੁਮਰਾਹ ਮਨੁੱਖ! ਦੇਖ ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਤੇ ਬੀ ਤੈਥੋਂ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦੇ ਝਾਕੇ ਲੈਣ ਨੂੰ ਜਾਗ ਪਏ ਹਨ, ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਮੱਥੇ ਟੇਕਦੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਕੇ ਵਿਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਵੱਸ

ਪਏ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਹੇ ਰਸਾਂ ਨਾਲ ਘੁਟੇ ਹੋਏ ਜੀਵ! ਜਾਗ, ਪਰ ਜਾਗੇ ਕੌਣ? 'ਸੋ ਜਾਗੇ ਜਿਸ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ'। ਔਹ ਦੇਖ, ਬੇਅੰਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਅਪਨੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਖੀਸੇ ਵਿਚੋਂ ਦਮਕਦੀ ਘੜੀ ਕਢੀ, ਔਹ ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲੀ, ਔਹ ਤੇਰੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆ ਚਮਕੀ, ਔਹ ਝੀਤਾਂ ਥਾਣੀਂ ਤੇਰੇ ਲਪੇਟੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਈਆਂ ਭੇਜ ਕੇ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਤੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੋਰ 24 ਘੰਟੇ ਬੀਤ ਗਏ। ਚੱਵੀ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸੁਆਸ ਅਕਾਰਥ ਲੰਘ ਕੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਸ ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਮਾਨੁੱਖ ਨੇ ਸਾਡੀ ਭਾਰੀ ਨਿਕਦਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਾਗ! ਉਮਰਾ ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਹੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਚਕ੍ਰਾਏ ਹੋਏ! ਦੇਖ ਉਹੋ ਸੂਰਜ ਤੇਰੀ ਉਮਰਾ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਗਜ਼ੀ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਉੱਠ ਜਾਗ ਅਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਰੰਗ ਦੇਖ।

ਪਜਾਰੇ ਸਜਨੋਂ! ਕੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਰੋਜ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਰਿਹਾ, ਦਸੋ ਅਸਾਂ ਕਦੇ ਸੁਰਤ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਦਿਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿਚ, ਰਾਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਰਸਾਂ ਦੇ ਭੋਗਣ ਵਿਚ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਦਾਤੇ, ਰਸਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਵੱਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗਈ ਹੈ? ਏਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਬਾਤ ਹੈ, ਇਕ ਹੋਰ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ। ਜਿੱਕੁਰ ਅਸਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਅਮੋਲਕ ਗੁਹਜ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ। ਜਿਕੁਰ ਰੋਜ ਨੀਂਦ ਦੇ ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਵਰਹੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਬੀਤ ਚਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਏਹ ਹੋਰ ਦਿਨ ਹੈ।

ਆਪ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਹੈ? ਉਹੋ ਰਾਤ ਬੀਤੀ, ਉਹੋ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ। ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਪਾਟਦੀ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਸਦਾ, ਦੁਧ ਦਾ ਹੜ ਆਉਂਦਾ, ਸੂਰਜ ਪੰਜ ਸੱਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਤਦ ਭਾਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁਲ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਫਾਥੀ ਸੁਰਤ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਅਜ ਵਖਰਾ ਦਿਨ ਹੈ। ਪਜਾਰੇ ਮ੍ਰਿਤ! ਜੇ ਇਕ ਮਿੰਟ ਸਾਨੂੰ ਦੇਵੇਂ, ਇਕ ਪਲ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੇਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਓਹ ਅਚਰਜ ਦਿਖਾਲੀਏ ਕਿ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰ ਉੱਠੇਂ। ਲੈ ਬੈਠ, ਮੀਟ ਅਖਾਂ, ਦੇਖ, ਅਪਨੀ ਸੁਰਤ ਦੇ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਉਲਟਣ ਦੇਹ! ਦੇਖ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚਕਰ ਨੂੰ ਅਸਾਂ ਪੁਠੀ ਕੁੰਜੀ ਲਾਈ ਹੈ, ਓਹ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮੇਂ ਰੂਪੀ ਫਨਰ ਪੁਠਾ ਖੁਲ੍ਹਣ ਲਗਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਦੀ ਲੰਘ ਚਲੀ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਕੌਤਕ ਦੇਖੀ ਜਾਹ, ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਜੰਗ, ਚਿਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਘਮਸਾਨ, ਸਤਲੁਜ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਖਾਨਾ ਜੰਗੀਆਂ, ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਤਲ, ਔਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ 40 ਬਰਸ ਦਾ ਰਾਜ, ਔਹ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਜੰਗ। ਦੇਖ ਹੁਣ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਖੁਲੀ। ਮਿਸਲਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ, ਪਰਸਪਰ ਵੈਰ, ਗੁਰਮਤੇ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ। ਪਿਛੇ ਤਕ! ਬੁਢਾ ਦਲ, ਤਰਨਾ ਦਲ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਜਾਰ, ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਏਕਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਧਰਮ ਰਖਸ਼ਕ ਜੀਵਨ, ਕਤਲ, ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਫੁਟ, ਪੰਥ ਦਾ ਸਹਾਰਾ, ਭਾਰੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ। ਔਹ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ, ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ, ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁਧ, ਔਹ ਦੇਖ ਮਾਲਕ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪੱਟਾਂ ਤੇ ਰੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਪਜਾਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਹ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇਰੇ ਭਲੇ ਲਈ ਚਿਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਔਹ ਚਮਕੌਰ ਵਿਚ ਸਾਹਬਜ਼ਾਦੇ ਤੇ ਕਈ ਪਜਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਜੁਧ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਨਾਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤਜਾਗਣਾਂ, ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਪਾਲਨਾ, ਦੇਖ ਸਦੀ ਪਲਟੀ, ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਕਾਰ, ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ, ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਜੁਧ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਔਹ ਦੇਖ ਲਹੌਰ ਵਿਚ ਰੇਤੇ ਤਪ ਰਹੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਔਹ ਵੇਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਔਹ ਤੱਕ! ਹਰਮੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ! ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬੌਲੀ ਬਣ ਰਹੀ, ਬ੍ਰਿਧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਰਮ ਚਲਾ ਰਹੇ, ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਹਲਕਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਪਿੱਛੇ ਹਟ, ਦੇਖ ਖਹਰਿਆਂ ਦੇ ਖਡੂਰ ਵਿਚ ਜੋਤ ਜਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਰਾ ਉੱਤਰ ਨੂੰ ਚੱਲ ਤੇ ਦੇਖ! ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਉਹੋ ਜੋਤ ਕਿਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਉਪਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ, ਮੱਕੇ, ਬਗਦਾਦ, ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰ, ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਏਸ ਜੋਤ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ, ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰੇ ਦਾ ਮੋਦੀ ਖਾਨਾ ਦੇਖ, ਜਗਤ ਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਕਰਤਾ ਆਟਾ ਘਿਉ ਤੋਲਣ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਕੇ ਲੁਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਚੱਲ, ਏਥੋਂ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮੋੜ, ਦੇਖ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਚਪੇੜਾਂ, ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ, ਦੈਵੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਔਹ ਵੇਖ! ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਚਰਨ ਚੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਖੇਤ ਹਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਾਂਧੇ ਸੰਥਜਾ ਲੈ ਰਹੇ ਤੇ ਮੁਲਾਣੇ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਲੈ ਹੁਣ ਹੱਛੀ ਤਰਾਂ ਤੱਕ, ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਦੇਖ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਬੀਤ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਅਸਮਾਨ ਡਲ੍ਹਕ ਡਲ੍ਹਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਚੰਦ ਪੁੰਨਜਾ ਦਾ ਮਸਤ ਲਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਗੁਪਤ ਬਹਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੀਆਂ। ਲੈ ਏਹ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ, ਹੁਣ ਸੁਰਤ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਖੋਲ੍ਹ (ਲੋਇਣ ਸੁਰਤ ਕਰੇਇ) ਔਹ ਵੇਖ ਬੇਅੰਤ ਬੇ ਅਸਗਾਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀਮਾਂ ਰਹਤ ਜੋਤ ਉੱਠੀ। ਮਾਨੁੱਖ ਦਾ ਜਾਮਾਂ ਪਹਿਨਿਆਂ। ਔਹ ਸਾਰੇ ਅਵਤਾਰ, ਪਿਗ਼ੰਬਰ, ਰਸੂਲ, ਭਗਤ, ਦੇਵਤੇ, ਰਿਖੀ, ਮੁਨੀ, ਤਪਸਵੀ, ਸਾਧੂ, ਸੰਤ ਸਿਰ ਨਿਵਾਈ ਹਥ ਬੱਧੀ ਖੜੇ ਕੀ ਗਾਉਂ ਰਹੇ ਹਨ:- 'ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ'॥ (ਭਾ.ਗੁ.ਵਾ.1/23)

ਔਹ ਦੇਖੋ! ਏਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਿਸ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪਦੀ ਦੈਵੀ ਅਸਵਾਰੀ ਨੂੰ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਔਹ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ। ਅੱਗੋਂ ਦੇਖ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਭਗਤ ਲੋਕ ਜੋ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਸੇ, ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਕਿਸ ਆਗਤ ਭਾਗਤ ਨਾਲ ਲੈਣ ਆ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਫਾਲ ਮੂਧੇ ਪੈਕੇ ਡੰਡੌਤਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਰ ਕਿਸ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗਾਉਂ ਰਹੇ ਹਨ:- "ਕਲਿ ਤਾਰਣਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਆਇਆ"।

ਹੁਣ ਦੇਖ ਇਸ ਪਰਮ ਜੋਤ ਦਾ ਕੈਸਾ ਅਚਰਜ ਕੌਤਕ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦਾ ਪਜਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਹਰਨ ਨੂੰ ਆਯਾ ਹੈ, ਆਪ ਪੂਰਨ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ 'ਨਾਨਕ' ਨਾਮ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਹਰਨੇ ਨੂੰ ਆਯਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਬੀ ਸੰਸਾਰੀ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਬੰਧਨ ਬੀ ਕੱਟੇਗਾ। ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮੜੋਲੀ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁਡਾਕੇ ਪੂਰਨ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਮੌਜ ਲੁਟਾਵੇਗਾ। ਲੈ ਹੁਣ ਪਰਤ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਸਿੱਧੀ ਫਿਰਨ ਲਗੀ ਹੈ, ਦੇਖ ਸਵਾ ਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ, ਤੂੰ ਫੇਰ ਓਥੇ ਹੈਂ ਜਿੱਥੋਂ ਤੁਰਿਆ ਸੈਂ। ਸੋਚ ਇਹ ਕੀਹ ਸੀ! ਪਜਾਰੇ ਪਾਠਕ! ਜਿਹੜਾ ਭਾਗੇ ਭਰਿਆ ਦਰਸ਼ਨ ਤੈਨੂੰ ਦਿਖਾਯਾ ਹੈ, ਓਹ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਠੀਕ ਚਾਰ ਸੌ ਚੌਂਤੀ ਵਰਹੇ ਬੀਤੇ ਤਦ ਇਹ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਦਿਨ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਯਾਦਗਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਅੱਜ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਧੰਧੇ ਛੱਡ! ਇਕ ਦਿਨ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਕਰ। ਅੱਜ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰ, ਭਜਨ ਕਰ, ਦਇਆ ਕਰ, ਦਾਨ ਦੇਹ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਾਗ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਮੌਜ ਤੇ ਭਜਨਾਨੰਦ ਲੈ ਅਰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਹਿਤ ਇਹ ਢੰਢੋਰਾ ਫੇਰ:-

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ।
ਜਿਉ ਕਰਿ ਸੂਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛਪੇ ਅੰਧੇਰੁ ਪਲੋਆ॥

(ਭਾ.ਗੁ.ਵਾ.1/27)

-ਗੁਰਪੁਰਬ ਗੁਲਜ਼ਾਰ (ਭਾਗ-1)

ਹਸਤੀ ਪਿਘਲ ਕੇ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਰਬਾਬ ਹੋਈ

❖ ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ

ਉਤਸਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪੁਰਬ ਜਾਂ ਤਿਉਹਾਰ ਵਾਂਗ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਨੇਰਾ ਮਨਚਲਿਆਂ ਦਾ ਮਨਭਾਉਂਦਾ ਵਸਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬਦਰੂਹਾਂ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਡੁੱਬ ਰਹੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਅਰਘ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੁਕਰਮ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਸਰੀ ਧੁੰਦ ਮਿਟ ਗਈ ਸੀ, "ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ" ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ' ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦੀ ਆਭਾ ਸਨਮੁੱਖ ਬੈਠਾ ਵਿਅਕਤੀ ਚਾਨਣ-ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਲਗਪਗ ਪੰਜ ਦਹਾਕੇ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਰਾਈਂ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਪਹਿਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ 'ਭਾਈ' (ਭਰਾ) ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨਾਨਕ-ਨਾਮਲੇਵਾ ਦੇ ਜਗਤ-ਭਾਈ ਬਣ ਗਏ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ, ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਨਗਰ, ਸੈਦਪੁਰ (ਐਮਨਾਬਾਦ) ਸਿਰ ਵੀ ਡਾਹਢੀ ਬਿਪਤਾ ਪੈ ਗਈ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, " ਮਰਦਾਨਿਆ! ਛੇੜ ਰਬਾਬ, ਬਾਣੀ ਆਈ ਏ।" ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਲਾਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਕਰਕੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਵੀ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਰਬਾਬ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਵਜੋਂ ਮਿਲੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭੇਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ-ਭਰਾ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਰਬਾਬ ਬਾਬੇ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਰਹੀ। ਇਹ ਰਬਾਬ ਕੌਡੇ ਰਾਕਸ਼ ਅਤੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਮੋਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਦੀ ਝਰਨਾਹਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਆਰਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ :

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ॥

ਉਦਾਸੀਆਂ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਹ ਰਬਾਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਸ਼ਜਾਦਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ 'ਤੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਚੇਗਾ। **ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਰੇ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ** ਵਿਚ ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੁਸਾਂਝ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਹੈ ਪਰ ਧੰਨ ਮਰਦਾਨਾ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਲਈ ਰਬਾਬ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਰੋੜਾਂ, ਸਿਵਿਆਂ, ਅੱਕਾਂ ਦਾ ਆਹਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਢਾਡੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ... ਜਿਸ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਵੇਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਦੀ ਸੁਰ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਲ ਗਏ ਪਰ ਮਰਦਾਨੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਥੀ (ਭਾਈ) ਕੋਈ ਨਾ ਮਿਲਿਆ... ਜਿਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਲੋਕੀਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਚੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ਰਫ਼ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਵੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।"

ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਰਬਾਬ ਦੀ ਜੁਗਲਬੰਦੀ ਬਾਰੇ ਕਵਿਤਰੀ ਅਨੂ ਬਾਲਾ ਦਾ ਨਿਹਾਇਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਸ਼ਿਅਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ :

ਸਿੰਜਦੀ ਪਈ ਸੀ ਏਦਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ
ਹਸਤੀ ਪਿਘਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਰਬਾਬ ਹੋਈ

ਕਮਾਲ ਹੈ ਕਿ ਰਬਾਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਕੱਟਣ-ਵੱਢਣ ਜਾਂ ਛਾਂਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਤੇਜ (ਨੂਰ) ਨਾਲ ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤ ਰੁੱਖ ਪਿਘਲ ਕੇ ਰਬਾਬ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਬਾਬ ਵਿਚ ਪਿਤਰੀ ਰੁੱਖ ਦੇ ਬੀਜ ਵੀ ਮਹਿਫ਼ੂਜ਼ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਨੇ ਜੁ ਸਿੰਜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਿਅਰ ਤੋਂ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਦੀਵਾਨ ਵਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ-ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੁੰਦਿਆਂ ਓਸ਼ੋ ਨੇ **੧ਓ ਸਤਿਨਾਮ'** ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਨਾਨਕ ਨੇ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਤਪ ਨਹੀਂ

ਕੀਤਾ, ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਗਾ ਕੇ ਹੀ ਪਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਗਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨਾਲ ਕਿ ਗੀਤ ਹੀ ਧਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਗੀਤ ਹੀ ਜੋਗ ਬਣ ਗਿਆ, ਗੀਤ ਹੀ ਤਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸਮੱਗਰ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਰਗ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ... ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹਨ। ਉਹ ਬੋਲਦੇ ਨਹੀਂ, ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਵਾਬ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗਾ ਕੇ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕੋਈ ਘੜੇ ਹੋਏ ਗੀਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਣਘੜੇ ਅਨਮੋਲ ਰਤਨ ਹਨ। ਇਹ ਸਹਿਜ ਹਨ, ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ।'' ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਖ਼ੁਦ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਾ ਅਸਤਿਤਵ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਖ਼ੁਦ ਸਮਾਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਨਾਦ ਉਤਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਮਦਹੋਸ਼ ਆਦਮੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ— 'ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਨਕਾ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ ਦਿਨ ਰਾਤ'। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀਖ਼ਾਨੇ ਖ਼ੁਦ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬਨੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਵਰਜ ਕੇ ਉਪਕਾਰੀ ਰਾਜਾ ਬਣਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਹੈ ਪਰ ਧੰਨ ਮਰਦਾਨਾ ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਗਾਉਣ ਲਈ ਰਬਾਬ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਰੋੜਾਂ, ਸਿਵਿਆਂ, ਅੱਕਾਂ ਦਾ ਆਹਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਢਾਡੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ... ਜਿਸ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਵੇਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਦੀ ਸੁਰ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਲ ਗਏ ਪਰ ਮਰਦਾਨੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਥੀ (ਭਾਈ) ਕੋਈ ਨਾ ਮਿਲਿਆ... ਜਿਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਲੋਕੀਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਚੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ਰਫ਼ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਵੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ' ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਵਪਾਰ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਤਾਂ ਸੱਚ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਚੱਢਾ, ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਛੱਡ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵੱਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਡੇਅਰੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਚਲਾਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ੂਬ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਖੱਟਿਆ। ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾ ਵਣਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ (ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਭੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਠੇਕਾ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਲਾਲਸਾ ਉਪਜੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣ ਜਾਣ? ਇਹ ਲਾਲਸਾ ਚੱਢਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ 'ਨਾਮ ਖ਼ੁਮਾਰੀ' ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਲੈ ਗਈ। ਖ਼ੁਖਰੈਣ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਵਪਾਰ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੋਹ ਲਿਆ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਜੱਫ਼ਾ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਗ਼ੁਰਬਤ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠਿਆ ਪਰਿਵਾਰ ਛੇ ਦਹਾਕੇ ਇਕ ਜਾਨ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਮੀਰੀ ਨੇ ਖੇਰੂੰ-ਖੇਰੂੰ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਚੱਢਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇੰਨੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵੇਚੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਸੜਕਾਂ ਧੋਈਆਂ ਜਾਂ ਨਵੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਰਾਬ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਲਹੂ-ਪੀਣੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕੱਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਔਸਤਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 13 ਵਿਅਕਤੀ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਵਪਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਚੱਢਾ ਪਰਿਵਾਰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਪਤ ਸੀ। ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਗੁਪਤ-ਦਾਨ ਵੀ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਾਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੱਢਾ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਮੋਟੀ ਰਕਮ ਗੁਪਤ-ਦਾਨ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਲੱਕੜ ਦੇ ਢਾਂਚੇ 'ਤੇ ਚੱਢਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਕਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਕਰਕੇ ਉਸ 'ਤੇ ਸੋਨਾ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੈ ਕਿ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਾਲਕੀ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ਼ਸ਼ੋਭਿਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਪਿਆ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਕਮਾਈ 'ਚੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗੁਪਤ-ਦਾਨ ਵੀ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੱਚ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਸਚੁ ਸਰਾ ਗੁੜ ਬਾਹਰਾ ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (ਅੰਗ ੧੫)

ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਬਾਬ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ। ਬਾਬੇ ਦਾ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਹਿਬਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਾਂਗ ਨਾਮ ਦੀ ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਸਦਾ ਮਦਹੋਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਇਤੁ ਮਦਿ ਪੀਤੈ ਨਾਨਕਾ ਬਹੁਤੇ ਖਟੀਅਹਿ ਬਿਕਾਰ॥ (ਅੰਗ ੫੫੩)

ਬਿਹਾਗੜੇ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਦਰਜ ਇਸ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਪੀਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘਨੇਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਖੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਲੋਕ ਅਨੁਸਾਰ :

ਕਾਂਇਆ ਲਾਹਣਿ ਆਪੁ ਮਦੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਸ ਕੀ ਧਾਰ॥ (ਅੰਗ ੫੫੩)

(ਭਾਵ, ਜੇਕਰ ਦੇਹ ਦਾ ਘੜਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਗਿਆਤ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

-ਅਜੋਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰੋਕਾਰ 'ਚੋਂ

✧ ✧ ✧ ✧ ✧

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਰਹਿਬਰ - ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

❖ ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ, ਯਮੁਨਾਨਗਰ

ਸਾਂਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਸਮਰਥਕ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮਸੀਹਾ, ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦੇ ਮਾਣ, ਨੀਵਿਆਂ ਦੇ ਉਧਾਰਕ, ਵਿਨਮਰਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ, ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ 1469 ਈ. ਨੂੰ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖਪੁਰਾ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਮਹਿਤਾ ਕਲਿਆਣ ਦਾਸ ਜੀ (ਕਾਲੂ ਜੀ) ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੀ। ਜ਼ਬਰ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਰਜਾ ਵਿਲਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਡਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕੂੜ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ—

ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ॥
ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ॥

(ਅੰਗ ੧੪੫)

ਇਕ ਨਵੇਂ ਜੁਗ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਤਾ, ਭਰਮ, ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ 19 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਉਚ-ਨੀਚ, ਛੁਆਛੂਤ, ਜਾਤਿ-ਪਾਤਿ, ਅਮੀਰੀ-ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਏਕਤਾ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜੀਊਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ।

ਪਰ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਰਾਹ ਦੀ ਪਕੜ ਢਿੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ਼ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਧੁੰਧ ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੇਰ-ਤੇਰ ਦੀ ਬਦਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖਤਾ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗ਼ਲਤ ਸੋਚ ਉਸਨੂੰ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਨਿਰਭੈਤਾ, ਨਿਰਵੈਰਤਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਖ਼ੁਦਗ਼ਰਜ਼ੀ, ਅਲਗਾਵ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਣ, ਸਮਝਾਉਣ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਕੀਰਣ ਸੋਚ ਹੀ ਜਾਤਿ-ਭੇਦ, ਮੇਰ-ਤੇਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਵੰਡ-ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵੰਡ-ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਧਰਮ, ਅਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਇਕ ਹੋਵੇ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਇਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪੂ ਸਿਰਜੇ ਵੰਡ-ਵਿਤਕਰੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੇਦ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਬਹੁਦੇਵਤਾਵਾਦ ਅਤੇ ਅਨੇਕ-ਈਸ਼ਵਰਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ-

ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਏਕੋ ਹੈ॥ ਏਕੋ ਹੈ ਭਾਈ ਏਕੋ ਹੈ॥ (ਅੰਗ ੩੫੦)

ਜੀਵ ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਬੜੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕ੍ਰਿਆ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੈ-

ਨੇੜਾ ਹੈ ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਣਿਅਹੁ ਨਿਤ ਸਾਰੇ ਸੰਮ੍ਹਾਲੇ॥
ਜੋ ਦੇਵੈ ਸੋ ਖਾਵਣਾ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਾਚਾ ਹੇ॥ (ਅੰਗ ੪੮੯)

ਮਨੁੱਖ-ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਡੂੰਘੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੀ ਖਾਈ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਾਤਿ-ਪਾਤਿ, ਊਚ-ਨੀਚ, ਅਮੀਰੀ-ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਿਲੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹ ਵੇਖੋ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋਤਿ ਕਿਸਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਰਮ ਹੀ ਉਸਦੀ ਜਾਤਿ ਹਨ-

ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਨਹ ਪੂਛੀਐ ਸਚ ਘਰੁ ਲੇਹੁ ਬਤਾਇ॥
ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥ (ਅੰਗ ੧੩੩੦)

ਕੇਵਲ ਜਾਤਿ ਜਾਂ ਊਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਾਅਰਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਕੇ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸਦੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਹਨ ਉਹੀ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ-

ਪੁਛਨਿ ਫੋਲਿ ਕਿਤਾਬ ਨੋ ਹਿੰਦੂ ਵਡਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ।
ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆ ਸੁਭਿ ਅਮਲਾ ਬਾਝਹੁ ਦੋਨੋ ਰੋਈ। (੩੩/੧)

ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਛੋੜਨ ਲਈ ਦਬਾਉ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਸਿਰਫ਼ ਭਲਾਈ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਲਈ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ-

ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਲਕ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥
ਹੋਇ ਮੁਸਲਿਮੁ ਦੀਨ ਮੁਹਾਣੈ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਕਾ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥
ਰਬ ਕੀ ਰਜਾਇ ਮੰਨੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਕਰਤਾ ਮੰਨੇ ਆਪੁ ਗਵਾਵੈ॥
ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਆ ਮਿਹਰੰਮਤਿ ਹੋਇ ਤ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

(ਅੰਗ ੧੪੧)

ਭਾਵ ਮਜ਼ਹਬ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗੇ, ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਖੁਦੀ ਮਿਟਾ ਦੇਵੇ। ਰੱਬ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੇ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ-

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ॥ ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੈ॥

(ਅੰਗ ੬੬੨)

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਉਲਝਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰਿਣੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੰਤ-ਮਹਾਤਮਾ, ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ, ਰਾਜਿਆਂ-ਮਹਾਂਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਨੀਵੀਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ-

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ॥ (ਅੰਗ ੪੭੩)

ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣਾ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚਿਤ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ-

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥

(ਅੰਗ ੧੨੪੫)

ਅੱਜ ਲੋਕ ਵਿਖਾਵਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲੋਭ ਵੱਸ ਸੱਚ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਅੰਨੀ ਦੌੜ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਅਤੇ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰ ਧਨ ਆਦਿਕ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੀ ਮਾਰਗ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੈ-

ਸਤ ਸੰਤੋਖਿ ਰਹਹੁ ਜਨ ਭਾਈ॥ ਖਿਮਾ ਗਹਹੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣਾਈ॥

(ਅੰਗ ੧੦੩੦)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੀ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜਾਮੇ ਨੂੰ ਖ਼ੂਨ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ-

ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ (ਅੰਗ ੧੪੧)

ਇਸ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਦੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਲਿਪਤ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਤੀਰਥ ਇਸਨਾਨ ਆਦਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਰਮ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫ਼ਰੇਬ ਆਦਿਕ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤਨ ਨੂੰ ਧੋਣ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ, ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੱਚ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਨਿਮਰਤਾ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣਾ ਆਦਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਨਗਰ ਮਹਿਕਾਰੀ॥ ਜਤੁ ਸਤੁ ਸੰਜਮੁ ਸਰਣਿ ਮੁਰਾਰੀ॥
ਨਾਨਕ ਸਹਜਿ ਮਿਲੈ ਜਗਜੀਵਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਪਤਿ ਪਾਇਦਾ॥

(ਅੰਗ ੧੦੩੭)

ਅੱਜ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਵਿਚ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਖੋਖਲੇ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਧਨ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਹਿਮ-ਭਰਮ, ਸ਼ਗਨ-ਅਪਸ਼ਗਨ, ਦਿਨ-ਮਹੂਰਤ, ਜੰਤ੍ਰ-ਮੰਤ੍ਰ, ਧਾਗੇ-ਤਵੀਤ, ਸੂਤਕ-ਪਾਤਕ ਆਦਿਕ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਉਸ ਹਨੇਰੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਦਾ ਅਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ-

ਸਾਹਾ ਗਣਹਿ ਨ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ ਸਾਹੇ ਊਪਰਿ ਏਕੰਕਾਰੁ॥

(ਅੰਗ ੯੦੪)

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ-

ਕੁਦਰਤਿ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ ਕੁਦਰਤਿ ਧਰਤੀ ਖਾਕੁ॥
ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ॥

(ਅੰਗ ੪੬੪)

ਅੱਜ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਅਕਲਿਆਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ। ਪਵਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਪਵਨ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦਾਇਨੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ ਕੀਤਾ ਜਾਏ-

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥ (ਅੰਗ ੮)

ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਤੁਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਬਣਾਈ ਜਾਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਨ ਹੈ-

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਚੜਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥
ਜਿਤੁ ਚੜਿਐ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰ॥ (ਅੰਗ ੧੬)

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਸੀ ਮਤਭੇਦ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਜਾਏ-

ਸਾਝ ਕਰੀਜੈ ਗੁਣਹ ਕੇਰੀ ਛੋਡਿ ਅਵਗਣ ਚਲੀਐ॥ (ਅੰਗ ੭੬੬)

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਦੀਵੀਂ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਸਰਬਦੇਸੀ, ਸਰਬਕਾਲੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹਨ।

✧ ✧ ✧ ✧ ✧

Guru Nanak : Founder of the Sikh Faith

❖ **Dharam Singh**

Guru Nanak (1469-1539), the founder of the Sikh faith, who became in his lifetime 'a source of a powerful current of spiritual and social renewal and regeneration', was the first of a succession of ten Gurus or spiritual-preceptors of the faith. The teachers at school found him a precocious child and felt highly impressed with the way and seriousness he talked of various spiritual matters. However, his father was not happy finding his son more inclined towards spirituality and lax, to the extent of being indifferent, in the ways of the world. However, Bebe Nanaki, the elder sister of the Guru, and Rai Bular, the chief of the village, perceived his divinity from the early days of the Guru's life and retained a special relationship of reverence with him throughout.

Mahita Kalu was happy to send his young son to Sultanpur Lodhi when invited by Bebe Nanaki who had been living there after her marriage to Jai Ram. Jai Ram was then in the employ of the Nawab of Sultanpur and enjoyed the confidence of his employer. The sister was happy to have her younger brother live nearby and the parents felt that the change in environs might bring about a change and he might take up a worldly job. Guru Nanak worked for some time in the Nawab's *modikhana* and earned a name for his honesty, diligence and generosity. The Guru taking up a job to fend for himself and his family indicates that renunciation was never on his mind and that he respected the cultural stipulation not to live on one's sister. It was also here that he had a mystical encounter with the formless Lord who blessed him with His grace and also commanded him to work for 'the amelioration of the entire humankind'. Guru Nanak travelled far and wide throughout India and even beyond to disseminate the divine intimations vouchsafed to him and in the process met laymen in villages and towns and holy men in their *deras* and monasteries. He initiated the tradition of dialogue with leaders of different religions by 'first listening to their viewpoint and then putting forth his own' to bring about a meaningful transformation in their way of thinking. After completing his long preaching odysseys, he settled down at the newly founded habitation of Kartarpur where he made his followers live the precept he had been preaching.

Guru Nanak was born in a society which suffered from sharp religious and social divisions : the two dominant religions prevalent in society were Hinduism and Islam and both of them stood in sharp contrast to each other in belief as well as in practice. In both cases, unfortunately, the spirit of religion had become garbed under the web of ritualism and formalism, thus losing its social praxis. Performance of certain specified rituals and maintaining certain external marks and symbols comprised true religion for the common man. The Hindu society was, on the one hand, divided into different *varnas* and castes which had resulted in the exploitation and oppression of the lowest strata. On the other hand, the Hindu life was divided into four *ashramas*, the last *ashrama* expecting man to renounce family life and take to asceticism and live away from society in forests or mountains. Although this division did not have sanction of the Vedas (and some even considered it contrary to the Vedas) and though not many followed it, yet as a result of the *ashrama* system ascetical life had become a symbol of deep veneration in the popular perception. Traces of this perception can be seen even today which has resulted in the flourishing trade of *deras* belonging to different religious traditions including Sikhism. The divided India became an easy target for invaders who first came only to plunder its riches but later conquered the land and became its rulers. The condition of common man under severe political and ecclesiastical exploitation and oppression had become like that of 'a patient etherized upon a table', totally unable to put forth resistance against any injustice or oppression.

At the same time, however, this age had begun to witness in different parts of the world strikingly significant stirring aimed at religious and social reformation : interestingly, these stirrings were being felt in parts of the East as well as of the West even though the theologians and reformists leading these movements in these regions had no direct cultural or other contact between them. In the West, persons like John Calvin (1509-1564), the famous French theologian and reformer, Martin Luther (1483-1546), a German theologian and a seminal figure in the Protestant reformation, and others were active against priestly authoritarianism, superstitution and rituals. In the East, we find the Bhakti movement expressing its voice against the religious authority of the Brahmin as a class, religious rituals and superstitions, and the Sufis showing indifference to the authority of *ulema* who interpreted duty for a common Muslim. However, Guru Nanak's seems to have been the most potent voice in the Indian context at least because the protagonists of both the Bhakti and Sufi movements aimed at

reformation while still remaining within the broader framework of their respective religions whereas Guru Nanak's stance, as we look at it, was revolutionary in nature as he articulated a new metaphysics different and distinct from the prevailing religions and also made those metaphysical doctrines the basis of his social philosophy.

The teachings of the Guru are available to us in the form of his hymns included in the Guru Granth Sahib, and the institutions he established to live these precepts in daily human life are central to the Sikh way of life even today. A distinct feature of the faith Guru Nanak founded is that the Sikh social philosophy, the entire discipline that governs the Sikh way of life finds its roots in and derives its strength from its metaphysical doctrines, distinct as they were from other prevalent religions. This leads us to the premise that Guru Nanak favoured a balance between this-worldliness and other-worldliness, between the spiritual/sacred and the social/mundane. This also implies the Guru's concern for the holistic development of man – spiritual as well as social. The unitary and dynamic nature of God is the central metaphysical doctrine. The formless One is creator of all, and He is also immanent, *qua* Spirit, in His creation. The doctrine of divine presence in man is the basis of the Sikh idea of essential oneness and equality of all human beings. Similarly, the divine presence in the world spiritualizes it and thus rejects renunciation of the world terming it as of no spiritual gain. God of the Guru's perception never incarnates in any form : this rejects the idea of divine incarnation and idol worship. His precedence to *karma* (i.e. performance of noble, righteous deeds) over ritualism and superstitious beliefs (*karma-kand*) was aimed at bettering the human individual life and also transforming the world as a whole into *Sach Khand* (the Abode of God). Earlier, the priestly classes misused religion to oppress and exploit the laity but Guru Nanak not only negated the role of a priestly class but also made religion a means for the holistic development of man by restoring its lost social praxis.

Guru Nanak's doctrine of divine immanence in all human beings transformed the different *varnas* and faith-communities into one common human fraternity. All differentiations of 'us' and 'they' ceased to exist in the Sikh society of Guru Nanak's vision. All human beings, irrespective of their *varna* or caste or creed, were the children of one God and thus equal partners in the commonwealth of God. If the institution of *sangat* served as a platform for the rich and poor, high and low to meet together to sing Divine eulogies, the institutions of *dasvandh* helped imbibe values of philanthropy and detachment and that of *langar* in ensuring that no one goes without food. In this context, we need to understand that our offerings of *dasvandh* or otherwise are not to please the Guru or God rather they are our humble contribution to any philanthropic venture the community as a whole might decide to undertake. The popular Punjabi maxim– *garib da munh guru di golak*, i.e. feeding the hungry is like contributing to the Guru's coffers – needs to be understood in this context. Guru Nanak's words that he is on the side of the 'lowest among the lowly' and the institutions of *dasvandh* and *langar* he initiated are meant to impress upon us the need to spend at least a part of our honest earning to help the needy.

Guru Nanak inherited a society which was religiously plural : Hinduism and Islam were the dominant religions with Buddhism and Jainism as numerical minorities. Apart from these, there were numerous sects and orders within each of the four traditions. Both the dominant religions were not in cordial relationship and various sects within Hinduism followed different and sometimes mutually contradictory beliefs and practices were often in polemical relationship. Guru Nanak responded to this plurality by saying that the idea of religious superiority is a myth and that no religion has monopoly over truth. All religions being historical manifestations of one infinite Lord have common essence though they being manifestations in different historical and cultural contexts appears apparently different. No faith or faith-community is superior or inferior to the other rather the deeds a person does during his lifetime in this world make him a better or worse person. In reply to a question, whether a Hindu is superior or the Turk, the Guru says that both of them will repent and wail if they do not perform noble deeds during their lifetime. Guru Nanak also proclaims all scriptures – Oriental as well as Semitic – as true; these must not be called false because false are the persons who do not reflect on them, he says in a hymn. He was against all kinds of polemic and conflict, especially on the basis of religion. He recommends the inter-religious dialogue to reach the truth.

The views of Guru Nanak on inter-faith and intra-faith relations are highly relevant in the world today when religious plurality has become a social reality throughout the world. All pluralist theologians have realized that different religions are genuine paths to realize God/Truth and that no religion can claim to be the norm for others. No religion is the full and final revelation because God's voice, which communicates itself through various ways, never comes to an end. The need for inter-religious dialogue is seriously felt today because there cannot be peace in society without there being peace among religions and there cannot be peace among religions without there being a meaningful dialogue. All these ideas which the theologians are emphasizing today were articulated and preached by Guru Nanak five centuries back. We need to highlight his teachings which can be of immense help in evolving understanding and appreciation between different faiths and faith-communities leading to further peace in human social relations.

Guru Nanak's concern for eco-human welfare is quite obvious from his hymns as included in the Guru Granth Sahib. Apart from the inner values like truthfulness, contentment, continence, detachment, modesty, etc., equality in all walks of life and freedom of all kinds – political, social, economic, etc. – is not only desirable but absolutely necessary to bring about happiness in human life. Guru Nanak aims at inculcating in man all the anthropomorphic qualities like love, compassion, justice, fearlessness, etc. He did so by creating, in microcosmic form, at Kartarpur a casteless and classless society wherein values of mutual love and compassion prevail and wherein selfless service and philanthropic deeds are highly prized and where no one was discriminated against on account of his caste, class or creed. In the philosophy of Guru Nanak, entire humankind forms a single fraternity in which no one is high or low, superior or inferior : all are, in essence, one but their acceptance or otherwise in the Divine Court depends on the deeds they do and the kind of life they live in this world. No one is considered 'enemy' or 'alien' and no one is deemed 'lowly'.

Since Guru Nanak believes the Creator-Lord to be immanent in human body and the environment around, both acquire a spiritual character and deserve to be treated with respect. This involves brief discussion on some of the issues related to applied ethics (bio-ethics, in particular) and environment. The book takes up the issue of reverence for life and environmental safety realizing that human survival itself depends on the safety of the environment. Guru Nanak has emphasized the significance of Divine ordinance which governs the entire functioning of the world : all the activities going on in the world including the birth and death of beings happen as per the Divine ordinance. Nothing ever happens against or outside of the Divine Will. Birth and death of humans being in the hands of God who is the creator as well as destroyer of everything He creates, any human attempt at destruction of life (e.g. euthanasia, foeticide, suicide, etc.) is taken as violation of the Divine will.

Guru Nanak's contemporary society was prey to the evils like female infanticide, *sati, santhara*, etc. apart from *purdah*, dowry, *sutak*, and such others. The first three are related to different ways of willful destruction of life and also concern the plight of woman. The evil of female infanticide has today assumed the new form of female foeticide. The tradition of *santhara* is still prevalent among the Jain *sadhus* and *sadhvis* who resort to it when they grow very old : interestingly, the persons who resort to it earn veneration of the laity. Also, it is being resurrected in the name of euthanasia – voluntary, involuntary and non-voluntary. The custom of burning at the pyre of her husband (*sati*) has disappeared in the modern age, but domestic violence against women still persists in some sections of society. Guru Nanak places woman on a very high social pedestal because human race cannot continue without her : she should be respected as mother, sister or daughter in society, says the Sikh religion. We have taken up the issues of euthanasia and genetic engineering also : obviously, since these were not the issues at that time, Guru Nanak has not said anything directly on the subject but we can still seek guidance from his teachings if we have a look at these issues in the light of the spirit of his teachings. A brief reference has also been made to later *Rahitnama* literature, a genre of writing specifying approved way of life for a Sikh, which enunciates conduct and (personal and social) behavior in accordance with the teachings of the Gurus so as to come out with a Sikh response to these challenges.

Guru Nanak has said in several of his hymns that the entire universe, including human beings and the environment which surrounds it, has been the creation of God. The supreme Creator-Lord is also present, *qua* Spirit, throughout His creation. This implies that the environment, like other creations of God, should also be treated with the same awe and wonder that we reserve for human beings. Many religious leaders today emphasize that a better future cannot be built without thinking of the environmental crisis and the sufferings of the excluded. However, Guru Nanak had perceived and proclaimed essential unity between *Qadar* or Creator and *Qudrat* or Creation : the realization of this reality is necessary for a Sikh to grow inwardly (spiritually) as well as outwardly (morally and socially). The Divine permeates all life, and is inherent in the manifest creation around us, from the wind that blows across land and skies, to the water that flows through rivers and seas, to the forests and fields that humans rely on for food and shelter, as well as all the creatures of land and sea that depend on earth for their subsistence. It is also in this sense that earth has in Sikh scripture been called 'the abode of God' as well as a *dharamsal* : being 'the abode of God' the earth has a sanctity man must respect and being 'a *dharamsal*' it becomes a place where man is obliged to act righteously and philanthropically. A hymn in the Sikh scripture calls this material world a garden and the Lord-God the gardener who takes care of everything and nothing remains devoid of His care. It becomes the spiritual and moral obligation of man to abide by His Will and be in loving relationship with everything in the environment. Guru Nanak says that air is as important for man's physical survival as the holy preceptor is for his spiritual emancipation; water is like father to man because all life originates from water; and earth is the mother who provides for all the necessities to man.

Courtesy : *Guru Nanak : Contemporary Concerns and Response*

✧ ✧ ✧ ✧ ✧

ਆਗਮਨ ਪੁਰਬ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਅੱਗੇ ਪਰਵਿਰਤੀ ਗੁਰੂਆਂ 'ਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੀ। ਸਮਾਂ ਮਧਕਾਲ ਦਾ ਹੈ, ਲੋਧੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਅਨੈਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਕੀ ਰਾਜਾ, ਕੀ ਪਰਜਾ ਸਭ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਰਾਹਦਸੇਰਾ ਸਾਧੂ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਆਸਣ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੇ ਧਰਮ (ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ਖਹਿਬੜੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵੇਦ-ਵਿਆਸ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ 'ਚ ਇੰਞ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰਿ ਮਜਹਬਾ ਜਗ ਵਿਚਿ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੇ।
ਖੁਦੀ ਬਖੀਲਿ ਤਕਬਰੀ ਖਿੰਚੋਤਾਣ ਕਰੇਨਿ ਧਿਙਾਣੇ।
ਗੰਗ ਬਨਾਰਸਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਮਕਾ ਕਾਬਾ ਮੁਸਲਮਾਣੇ।
ਸੁੰਨਤਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਦੀ ਤਿਲਕ ਜੰਞੂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਭਾਣੇ।
ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਕਹਾਇਦੇ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਦੁਇ ਰਾਹ ਭੁਲਾਣੇ।
ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਭੁਲਾਇਕੈ ਮੋਹੇ ਲਾਲਚ ਦੁਕੀ ਸੈਤਾਣੇ।
ਸਚੁ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿ ਗਇਆ ਖਹਿ ਮਰਦੇ ਬਾਹਮਣ ਮਉਲਾਣੇ।
ਸਿਰੋ ਨ ਮਿਟੇ ਆਵਣ ਜਾਣੇ॥੨੧॥

ਪਉੜੀ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਹਬ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਵਰਨ-ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਨਾਮਾਂ (ਰਾਮ-ਰਹੀਮ) ਅਧੀਨ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਖਤਾ ਵੀ ਹੈ, ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ (ਬੇਦ-ਕਤੇਬ) ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਲ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਹੈ। ਮਜ਼ਹਬ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੇ ਰਾਹ ਦੱਸਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇੱਥੇ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਵਰਣ-ਵਿਵਸਥਾ (ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਰਤ-ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਅਧਾਰਿਤ ਬਣ ਗਈ) ਨੇ ਵੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ। ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ਕ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਮਉਲਾਣੇ) ਬਜਾਇ ਕਿ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਸੱਚ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ, ਆਪਸੀ ਖਹਿਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਇਸ ਪਉੜੀ 'ਚੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਧਰਮਾਚਾਰ ਤੇ ਪਾਪਾਚਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਰਮ ਸਿਰਫ਼ ਕਰਮਕਾਂਡ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆਚਾਰ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ, ਸੱਚਾਈ, ਕਿਰਦਾਰ, ਅਭਿਆਸ, ਫ਼ਰਜ਼ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਸਰਬਤ੍ਰ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਕੀ ਰਾਜਾ, ਕੀ ਪਰਜਾ ਸਭ ਇਸ ਅਧੋਗਤੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ 'ਸਚੁ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿ ਗਇਆ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਪਉੜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਆਪਤ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਆਪੇ ਹੀ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਉਹ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਗਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ।
ਚਰਨ ਧੋਇ ਰਹਰਾਸਿ ਕਰਿ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤੁ ਸਿਖਾਂ ਪੀਲਾਇਆ।

ਇਸ ਅਰਾਜਕ ਅਤੇ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ (ਧਾਰਮਕ ਯਾਤ੍ਰਾਵਾਂ) ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਪੂਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਤਿੱਬਤ, ਚੀਨ, ਮਿਆਂਮਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਆਦਿ ਸਮੇਤ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤਕ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਨਮੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਦੇ ਹਨ, ਗਰਜ਼ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤ੍ਰਾਵਾਂ 'ਚ ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਦੂਰ-ਨੇੜੇ ਸਰਬਤ੍ਰ ਫੈਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤਾਂ 'ਚ ਉੱਚੇ-ਨੀਵੇਂ, ਵਰਣ-ਜਾਤਿ-ਧਰਮ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਾਣੀਮਾਤਰ ਨਾਲ ਲਗਾਓ ਹੈ। ੧ਓ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸਰਬਵਿਆਪਕ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ, ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਭੇਦ-ਵਿਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਉਚਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਏਕਤਵ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ 'ਚੋਂ ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋਏ। ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਇਆ, ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਦਿੱਬਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਤਕ ਅਚੇਤਨ-ਸੁਚੇਤਨ ਢੋਅ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਪਰੰਪਰਕ ਰੂੜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਅਰਥਹੀਣ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਿਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕੇ-ਡਰ ਦੂਰ ਕਰਦੇ, ਨਾਮ-ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ, ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਟੁੱਟਦਾ ਤੇ ਉਹ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਲ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀ ਬਣਦੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁੱਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ 'ਚ ਨਿਰਲੇਪ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਾਰਗ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਕਿਰਤ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਤੇ ਦੀ ਚਿਤਵਨੀ ਸਦਾ ਅੰਦਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣੀ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਕ ਅਕਾਲ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਜੀਵਨ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਧਰੀ ਤੇ ਪਰਵਿਰਤੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸੇ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਅੱਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ :

ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ 'ਚੋਂ ਦੈਵੀ-ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਘੜਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਹੈ, ਕਿਰਤ ਹੈ, ਨਿਆਂ ਹੈ, ਵੰਡ ਛਕਣ (ਸਹਿਯੋਗ) ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਕਰਤੇ ਦਾ ਭਉ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਪਰੰਪਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਖੁਰ ਗਈਆਂ ਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤੇ ਮਾਇਆਮੁੱਖ ਰੁਝਾਨ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਗਏ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੇ ਦਿੱਬਤਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਾਂਗੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ— ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਆਗਮਨ।

❖ **ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਨੀ**, 9891591206

ੴ

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼

{ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਗ-੫੬੮, ਸੰਥਜਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-੩੪੯੬}

[ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੩, ਛੰਤ ੨-੪]

ਮੂਲ

ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ 3॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਭੁ ਵਾਪਾਰੁ ਭਲਾ ਜੇ ਸਹਜੇ ਕੀਜੈ ਰਾਮ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ ਲਾਹਾ ਹਰਿ ਰਸੁ ਪੀਜੈ ਰਾਮ॥ ਲਾਹਾ ਹਰਿ ਰਸੁ ਲੀਜੈ ਹਰਿ ਰਾਵੀਜੈ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੈ॥ ਗੁਣ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਵਗਣ ਵਿਕਣਹਿ ਆਪੈ ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ॥ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਈ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਰਸੁ ਪੀਜੈ॥ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀ ਭਗਤਿ ਨਿਰਾਲੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲੈ ਕੀਜੈ॥੧॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੇਤੀ ਹਰਿ ਅੰਤਰਿ ਬੀਜੀਐ ਹਰਿ ਲੀਜੈ ਸਰੀਰਿ ਜਮਾਏ ਰਾਮ॥ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰਿ ਰਸੁ ਭੁੰਚੁ ਤੂ ਲਾਹਾ ਲੈ ਪਰਥਾਏ ਰਾਮ॥ ਲਾਹਾ ਪਰਥਾਏ ਹਰਿ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ਧਨੁ ਖੇਤੀ ਵਾਪਾਰਾ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਏ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ਬੂਝੈ ਗੁਰ ਬੀਚਾਰਾ॥ ਮਨਮੁਖ ਖੇਤੀ ਵਣਜੁ ਕਰਿ ਥਾਕੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਭੁਖ ਨ ਜਾਏ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਬੀਜਿ ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਏ॥੨॥

ਹਰਿ ਵਾਪਾਰਿ ਸੇ ਜਨ ਲਾਗੇ ਜਿਨਾ ਮਸਤਕਿ ਮਣੀ ਵਡਭਾਗੋ ਰਾਮ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਮਨੁ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਬੈਰਾਗੋ ਰਾਮ॥ ਮੁਖਿ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੋ ਸਚਿ ਬੈਰਾਗੋ ਸਾਚਿ ਰਤੇ ਵੀਚਾਰੀ॥ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸਭੁ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ਸਬਦੇ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ॥ ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ ਲਾਗਿ ਮਤਿ ਉਪਜੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸੋਹਾਗੋ॥ ਨਾਨਕ ਸਬਦਿ ਮਿਲੈ ਭਉ ਭੰਜਨੁ ਹਰਿ ਰਾਵੈ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੋ॥੩॥

ਖੇਤੀ ਵਣਜੁ ਸਭੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਹੁਕਮੇ ਮੰਨਿ ਵਡਿਆਈ ਰਾਮ॥ ਗੁਰਮਤੀ ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੀਐ ਹੁਕਮੇ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਈ ਰਾਮ॥ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲਾਈ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਅਪਾਰਾ॥ ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਈ ਸਚੁ ਸਵਾਰਣਹਾਰਾ॥ ਭਉ ਭੰਜਨੁ ਪਾਇਆ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਈ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਹੁਕਮੇ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥੪॥੨॥

ਅਰਥ

ਗੁਰਮੁਖ (ਹੋ ਕੇ) ਜੋ (ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ) ਵਪਾਰ (ਕਰਨਾ ਹੈ) ਸਾਰਾ ਚੰਗਾ ਹੈ (ਕਿਉਂ) ਜੇ ਸਹਜ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। [ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਇਹ ਹੈ:—] ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਾਮ ਜਪੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰੀ ਰਸ (ਰੂਪ ਉਸ ਦਾ) ਨਫ਼ਾ (ਨਾਲੋ ਨਾਲ) ਪੀਵੀਦਾ ਹੈ; (ਅਰਥਾਤ) ਹਰੀ ਰਸ (ਰੂਪੀ) ਨਫ਼ਾ ਲਈਦਾ ਹੈ (ਤੇ) ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਾਣੀਦਾ ਹੈ, (ਕੀਕੂੰ? ਉੱਤਰ:) ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਾਮ ਜਪੀਦਾ ਹੈ। (ਨਾਮ ਜਪ ਦੇ ਨਾਲ ਸਭ) ਗੁਣ ਇਕੱਠੇ ਕਰੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਔਗੁਣ ਤਿਆਗੀਦੇ ਹਨ, (ਐਸਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਇਹ ਆਪਾ ਪਛਾਣਨ ਦੀ) ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ (ਉਸ ਨੇ) ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਪਾਈ ਹੈ, (ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਬੀ) ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ (ਨਾਮ) ਦੁਆਰਾ (ਹਰੀ) ਰਸ ਪੀਓ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ (ਇਕ) ਨਿਰਾਲੀ (ਪ੍ਰੀਤ) ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥੧॥

[ਹੁਣ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਫ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ] ਹਰੀ (ਭਗਤੀ) ਦੀ ਖੇਤੀ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ (ਮਨ ਦੇ) ਅੰਦਰ ਬੀਜੀਦੀ ਹੈ (ਤੇ) ਹਰੀ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪੀ ਉਸ ਦਾ ਫਲ) ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ, (ਭਾਵ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਸੋ) ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਹੀ (ਹਰੀ) ਰਸ ਭੋਗ, (ਤੇ) ਨਫਾ ਇਸ ਦਾ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ (ਬੀ) ਲੈ। (ਗੱਲ ਕੀਹ ਜੋ ਕੋਈ) ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਏਗਾ (ਉਹ) ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਨਫਾ ਲਏਗਾ, (ਉਸ ਦਾ ਇਹ) ਵਪਾਰ (ਕਿ) ਖੇਤੀ (ਦੁਇ) ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹਨ। (ਸੋ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਸਭ ਕੋਈ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਿਆਵੇ, ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ (ਨੂੰ) ਸਮਝੇ (ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰੇ। (ਹੁਣ ਮਨਮੁਖ ਦੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਵਪਾਰ ਕਰ ਕਰਕੇ ਹੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਰੂਪੀ) ਭੁੱਖ ਲਹਿੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਬੀਜ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਤੇ (ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ) ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ॥੨॥

[ਇਸ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਵਣਜ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਕੌਣ ਲਗਦੇ ਹਨ?] ਹਰਿ (ਨਾਮ) ਦੇ ਵਪਾਰ (ਕਿ ਖੇਤੀ) ਵਿਚ ਓਹ ਪੁਰਖ ਲੱਗੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਮਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਟਿਕ ਗਿਆ (ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਹ) ਸਚੇ ਸ਼ਬਦ (ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ) ਕਰਕੇ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਤੇ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਓਹ ਸੱਚ (ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਦੁਆਰਾ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਰਚੇ ਹੋਏ ਵੀਚਾਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, (ਭਾਵ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵੀਚਾਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਹੋਏ ਵੀਚਾਰਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)। (ਮੂਲਕ ਗੱਲ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ) ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਝੱਲਾ (ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ) ਹੈ, (ਜਿਸ ਦੀ) ਹਉਮੈ (ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੈ, ਸੋ) ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਚੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਗਕੇ (ਅਸਲੀ) ਬੁੱਧੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਨਾਮ (ਰੂਪੀ) ਸੁਹਾਗ (ਦਾ ਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ) ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਤੇ (ਚੰਗੇ) ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਓਹ) ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਭੈ ਹਰਤਾ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥੩॥

(ਹੁਣ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੇਤੀ ਵਣਜ 'ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ' ਹੈ) ਖੇਤੀ (ਕਿ) ਵਣਜ ਸਭ (ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ) ਹੁਕਮ ਦੀ ਹੈ, (ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਜੀ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਿਚ (ਸਾਰੀ) ਵਡਿਆਈ ਹੈ। (ਹੁਕਮ ਕੀਕੂੰ ਬੁੱਝੀਏ?) ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਬੁੱਝੀਦਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ (ਬੁੱਝ) ਲਿਆਂ (ਹੁਕਮੀ ਆਪਣੇ) ਮੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ (ਜੋ ਮਿਲਾਈ=) ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਉਹ) ਸਹਜ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿਲਾਪ ਨਿਰਯਤਨ ਸੁਤੇ ਤੇ ਸਦੈਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਪਾਰ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ) ਗੁਰ ਕਾ ਸ਼ਬਦ ਅਪਾਰ ਹੈ, (ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ)। [ਸੁਮਤਿ ਦੇਂਦੇ ਹਨ] ਸਚ ਹੀ ਸਦਾ ਸਵਾਰਣਹਾਰ ਹੈ, (ਜਿਸ ਨੇ) ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਪਾਈ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ (ਸਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਾਈ) ਹੈ। (ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ) ਆਪਾ ਭਾਵ (=ਹੰਕਾਰ) ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ) ਭੈ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਹ (ਮੇਲ ਮਿਲਾਈ=) ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਤੂੰ) ਦੱਸ (ਕਿ ਨਿਰੰਜਨ ਅਗਮ ਤੇ ਅਗੋਚਰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਂਙੂ) ਨਾਮ (ਬੀ) ਨਿਰੰਜਨ, ਅਗਮ ਤੇ ਅਗੋਚਰ ਹੈ; ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ (ਜੀਵ ਇਸ ਵਿਚ) ਸਮਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥੪॥੨॥

'KHALSA SAMACHAR' New Delhi. Office of Posting NDGPO-110001 (Thursday-Friday) R.No.50825/1990 DL(ND)-11/6035/2018-19-20
Published & printed by Dr.Mohinder Singh on behalf of Bhai Vir Singh Sahitya Sadan, Published from Bhai Vir Singh Marg, Gole Market, New Delhi-110001 and printed at Print Media, 1331 Chowk Sangatrashan, Paharganj, New Delhi.
Editor Dr.Mohinder Singh. Phone 011-23363510, Email:info@bvsss.org www.bvsss.org
ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਛਾਪਕ ਡਾ.ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਮੀਡੀਆ, 1331 ਚੌਂਕ ਸੰਗਤਰਾਸ਼ਾ, ਪਹਾੜ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-55 ਤੋਂ ਛਪਵਾਇਆ।
ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ। [ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ]

ਪੁਸਤਕ 'ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ : ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਸਰੱਈਏ' ਤੇ ਚਰਚਾ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 20 ਨਵੰਬਰ 2020 : ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਟਿਊਟ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਸਟਡੀਜ਼, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ ਵੱਲੋਂ ਪੁਸਤਕ ਚਰਚਾ ਦੇ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿਤ ਇਸ ਵਾਰ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰਸਟ ਰਾਹੀਂ ਛਾਪੀ ਪੁਸਤਕ **ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ : ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਸਰੱਈਏ** ਉਪਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪਰੋ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰਿਥੀਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਡਾ. ਧਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਭਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇਸ਼ਬੰਧੂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਡਾ. ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਲੇਖਕ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਚਰਚਾ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦਿਆਂ ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ 'ਚ ਦੱਸਦਿਆਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜੀਓ-ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ। ਉਪਰੰਤ ਡਾ. ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਵਕਤਿਆਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰਿਥੀਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਖਿਆਨ 'ਚ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਿੱਥੋਂ ਫ਼ੌਜ 'ਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤੇ ਸਿਰੜ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਜਦ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਨ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਨਿੱਤਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ 6 ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ 350 ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਿਰਜਿਆ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਉਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਤੱਤਾਂ-ਤੱਥਾਂ ਸਹਿਤ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਨਿੱਠ ਕੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਨ ਦੌਰਾਨ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ ਪਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਖ਼ਤਲਿਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦਲੀਲਾਂ ਸਹਿਤ ਨਜਿੱਠਿਆ। ਡਾ. ਧਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਭਾ ਨੇ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ, ਕਾਰਜਵਿਧੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੇਣ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਰਲਤਾ, ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਇਕਾਗਰ ਸੋਚ ਸਦਕਾ ਆਮ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਆਮ ਪਾਠਕ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਇਕ ਮਹਾਨਤਮ ਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਿਹਾ। ਲੇਖਕ ਡਾ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਪਲਾਂ ਤੇ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਮਾਣ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਕਾਬਲ ਉਸਤਾਦ ਮਿਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਸੇਧ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਤੋਰ ਸਕੇ ਤੇ ਇਸੇ ਸਦਕਾ ਅੱਜ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਨਿਮਾਣੇ ਜਤਨ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਖ਼ੀਰ 'ਚ ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਰਾਹਦਸੇਰਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਦੋਵੇਂ ਵਕਤਿਆਂ, ਸਰੋਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਭ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ✧ ✧

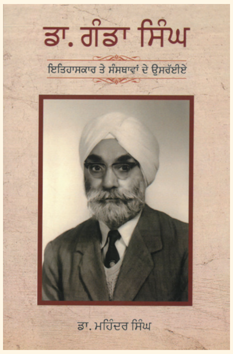

ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰਿਥੀਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ, ਡਾ. ਧਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਭਾ ਅਤੇ ਡਾ. ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ